

Puolustusministeriö

21.6.2017

Lausuntopyynnön diaarinumero: 801/40.02.00/2015

Ihmisoikeusliiton lausunto

Ihmisoikeusliitto kiittää mahdollisuudesta lausua puolustusministeriölle ehdotuksesta sotilastiedustelua koskevaksi lainsäädännöksi (työryhmän mietintö).

Uudelle sotilastiedustelua koskevalle lainsäädännölle on Suomessa tarvetta. Tiedustelutoiminta puuttuu luonteensa vuoksi yksityiselämän suojan piiriin kuuluviin asioihin kuten kirjeenvaihtoon ja muuhun viestintään. Kansainvälisten sopimusten mukaan (esim. KP-sopimus, 17. artikla) yksityiselämään ei saa puuttua mielivaltaisesti tai laittomasti. Sotilastiedustelua koskeva erillinen lainsäädäntö selkeyttäisi tiedustelun toimivaltuuksia ja vastuita sekä parantaisi yksilön oikeussuojaa.

Laki koskee perusoikeuksia ja sen vuoksi on välttämätöntä, että nykyisen mietinnön lisäksi varsinaisesta hallituksen esityksestä käydään kattava keskustelu. Mietinnössä pohditaan myös lain säätämisyjärjestystä. Mietinnössä todetaan, että voimassa olevan perustuslain 10 § vaatisi tämän lain säätämistä perustuslainsäätämisyjärjestyksessä, mutta mikäli tuota pykälää muutetaan, voi tavallisen lain säätämisyjärjestyskin tulla kysymykseen. Koska laki koskee perusoikeuksia ja kysymys sen säätämisyjärjestyksestä on osin tulkinnanvarainen, on lausunnon pyytäminen eduskunnan perustuslakivaliokunnalta sekä esityksen sisällöstä perusoikeuksien kannalta, että säätämisyjärjestyksestä ensisijaisen tärkeää. Asiantuntijakuulemisilla perustuslakivaliokunnassa voidaan myös varmistaa, että laki on linjassa Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja Euroopan unionin tuomioistuimen tiedustelua koskevan oikeuskäytännön kanssa.

Lakiehdotuksen yleisissä säädöksissä todetaan selkeästi, ettei tiedustelutoiminnalla saa loukata kenenkään oikeuksia enempää kuin on välttämätöntä tiedustelutehtävän suorittamiseksi (6 § vähimmän haitan periaate) ja toimenpiteillä tavoiteltavien tietojen tärkeyden on oltava suhteessa aiheutettuun haittaan (5 § suhteellisuusperiaate). Lakiehdotuksen luvuissa 4 ja 5 esitetään eri tiedustelutoimintoja koskevien vaatimusten, suunnitelmien ja päätösten sisällölle selkeitä vaatimuksia. Näissä ei suorasanaisesti veloiteta toimintavaltuuksia vaativia tai niistä päätöksiä tekeviä arvioimaan suhteellisuus- ja vähimmän haitan periaatteen toteutumista päätöksen kohteena olevissa tiedustelutoimissa. Erityisen tärkeää tällaisen arvioinnin eksplisiittinen vaatiminen olisi päätöksenteossa tiedonhankkimisesta tietoliikenteestä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ja Euroopan unionin tuomioistuimen oikeuskäytännössä on linjattu, että massaluontoinen tietoliikenteen seuranta ei ole sallittua. Lakiehdotuksen määrittelyt tiedonhankinnan kohdentamisesta eivät nyky muodossaan estä massaluontoista tiedonhankintaa. Tarkemman kohdentamisen vaatimuksen lisäksi tiedustelutoimintaa koskevaan päätökseen sisältyvä arvio suhteellisuus- ja vähimmän haitan periaatteen toteutumisesta voisi ehkäistä tarpeettomasti perusoikeuksia loukkaavaa tiedustelutoimintaa.

Valvonnan kohdentaminen pelkästään henkilön alkuperän tai ominaisuuksien perusteella loukkaisi perustuslain 6 § yhdenvertaisen kohtelun vaatimusta. Tämän vuoksi on tärkeää, että lakiehdotuksen tekstissä erikseen mainitaan syrjinnän kieltö (8 §). Nykyinen muotoilu on kuitenkin ongelmallinen, koska

siinä kiellettyjen syrjäntäperusteiden lista esitetään suljettuna ilman muussa lainsäädännössä ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa käytettävää ”tai muuhun asemaan / muun henkilöön liittyvän syynt” –ilmausta. Kiellettyjen syrjäntäperusteiden listasta puuttuu myös ikä ja sukupuoli, jotka yleensä vastaavissa listoissa mainitaan erikseen. Syrjäntäkieltopykälän viimeinen lause sisältää myös mahdollisuuden kohdentaa sotilastiedustelun toimenpiteitä ”ainoastaan” henkilön alkuperään liittyvien tietojen perusteella ilman muuta tietoa henkilön muodostamasta uhkasta. Ainoastaan alkuperään pohjautuvat toiminnat ovat syrjäntää ja ne on yksiselitteisesti kiellettävä. Nykymuotoilussaan syrjäntän kieltoa käsittelevä pykälä paradoksaalisesti laillistaisi syrjäntän.

Työryhmän mietinnössä todetaan, että tiedustelun valvontaviranomaisesta säädettäisiin erillisessä laissa. Laissa sotilastiedusteluviranomaisille annettavien laajamittaisten, yksityisyyden suojaa rajoittavien toimintavaltuuksien hyväksyttävyyttä riippuu osittain toiminnan valvonnasta. Koska tiedustelutoiminnan luonteen vuoksi sen kohde ei yleensä ole tietoinen häneen kohdistetuista toimista, yksilön mahdollisuudet puolustaa oikeuksiaan itse ovat rajalliset. Valvonnan on siksi oltava riippumatonta ja tehokasta. Lakiehdotuksessa (121 §) tiedustelutoiminta tuotaisiin Suomessakin eurooppalaisen käytännön mukaisesti parlamentaarisen valvonnan alaiseksi. Tämä on hyvä kehityssuunta, mutta valvonnan riippumattomuuden ja tehokkuuden arvioiminen vaatii tarkempaa tietoa parlamentaarisen valvonnan järjestämisestä. Lakiesityksen kokonaisarviointia ei voida suorittaa ilman selkeää tietoa valvontaviranomaisten vastuista ja toimivaltuuksista.

Kaari Mattila

Pääsihteeri

Ihmisoikeusliitto